

Іван ПУЩУК

кандидат історичних наук

член Національної спілки краєзнавців України

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8091-8094>

e-mail: ipus@i.ua

ТРАГЕДІЯ СЕЛА МОЛОТКІВ (ПІВДЕННА ВОЛИНЬ) У ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: УСНОІСТОРИЧНІ СВІДЧЕННЯ

Проаналізовано особливості українсько-польських міжнаціональних відносин у роки Другої світової війни на основі усноісторичних досліджень, які було здійснено серед населення Волині у добу незалежності; з'ясовано масштаби жертв цивільного населення; виокремлено нацистський та радянський чинники, які розпалювали міжнаціональну ворожнечу серед волинян.

Виявлено, завдяки застосуванню методики усної історії, на терені Волині, зокрема в с. Молотків, реальну кількість загиблих мешканців під час збройних акцій гітлерівців за участю поляків-шуцманів 1943 р. (підрозділів допоміжної поліції, створених німецькою окупаційною адміністрацією). Подано свідчення учасників та очевидців Другої світової війни у Молоткові. Власне їхні твердження і роздуми використано у написанні статті. Доведено, що у вказаному селі загинула найбільша кількість цивільних українців на Волині у роки Другої світової війни.

Ключові слова: Волинь, Друга світова війна, радянські партизани, поліція, окупація, поляки українці, співжиття, засоби усної історії.

Пропонована стаття продовжує серію публікацій, у яких виокремлено усноісторичний аспект трагедії українсько-польського протистояння у середині ХХ ст. (Пушук, 2022, с. 214–225). Час лікує рани, але у пам'яті народу таки має утримуватися спогад про його найбільші біди у минулому, щоб нізащо не допустити їх повторення. А саме про жорстокі за кількістю жертв убивства, що відбулися у роки Другої світової війни, зокрема з причини тодішнього міжнаціонального протистояння. Зрештою, пізнання гіркої правди про ті часи має сприяти недопущенню нових міждержавних і міжнаціональних протистоянь, а також формуванню об'єктивного пам'яттєвого наративу.

Мета статті – на основі усноісторичних досліджень, здійснених серед населення Волині в добу незалежності, проаналізувати особливості українсько-польських міжнаціональних відносин під час Другої світової війни, а за можливості з'ясувати масштаби жертв цивільного населення; виокремити нацистський та радянський чинники, які розпалювали міжнаціональну ворожнечу серед волинян.

Застосування методики усної історії дало можливість виявити на терені Волині, зокрема в с. Молотків, реальну кількість загиблих мешканців у збройних акціях гітлерівців за участю поляків-шуцманів 1943 р. (підрозділів допоміжної поліції, створених німецькою окупаційною адміністрацією).

У Молоткові на Південній Волині 29 квітня 1943 р. сталася трагедія: вбивство 618 цивільних корінних українських мешканців села. З огляду на це, доцільно з'ясувати причини цієї трагедії. Завдяки експедиціям було записано усноісторичні свідчення учасників та очевидців Другої світової війни у волинському с. Молотків, яке нині входить до складу Кременецького району Тернопільської області. Власне їхні твердження і роздуми подано у статті. Водночас використано публікації українських істориків та краєзнавців, які розкривають окремі деталі подій.

Вказані події є предметом зацікавлення не лише українських, але й польських авторів, які розпочали реконструкцію цих трагічних подій ще у 1980-ті роки, а тому вони мають певні формальні здобутки. Насамперед звернемо увагу на книжку свідчень, яка має безпосереднє відношення до події у Молоткові, – двотомник Владислава Семашко (Władysław Siemaszko), Єви Семашко (Ewa Siemaszko) «Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia. 1939–1945» (Siemaszko, 2000). Із цієї книжки подаємо оригінал усього тексту, який стосується с. Молотків:

«Wiś Molotków. Wiś ukraińska, z mniejszością polską. Na 360 gospodarstw ogółem – 65 było polskich...»

W czerwcu 1942 r. policjanci ukraińscy ciężko pobili Jana Dąbrowskiego, łamiąc mu kości, następnie aresztowali go i wystali na roboty do Niemiec...

W 1943 r., po pacyfikacji niemieckiej, która miała miejsce w kwietniu 1943 r., większość ocalałej ludności polskiej opuściła wieś. Na miejscu pozostało kilkanaście rodzin...

30 lipca 1943 r. w nocy upowcy napadli na pozostające jeszcze we wsi polskie rodziny. Zamordowani zostali: Halina Brandt i Grażyna Brandt; Maria Rypniewska, Jan Rypniewski; Maria Teodorowicz; Waclaw Wojnowski; rodzina Romaszewskich i rodzina Zdaniewiczów (łącznie 11 osób)...

Po pogromie uratowani Polacy uciekali do Łanowiec, skąd Niemcy transportowali ich do Tarnopola, albo na teren powiatu zbaraskiego (woj. Tarnopol)... W 1943 r. w bliżej nie określonych okolicznościach zostali zamordowani Jan Medwecki, lat 48 i jego żona Malwina z Nowakowskich, lat 48» (Siemaszko, 2000, s. 360, 945, 1023, 1094, 1338, 1522, 2149, 2151, 2161). «Liczba ofiar zbr. nacjon. ukr.: 19 Polaków» (Siemaszko, 2000, s. 945).

Із чотирьох позицій тексту перший і четвертий найбільш особистісні, порівняно з українськими свідченнями є задовільними, хоча українськими даними не підтверджуються. Бездоганність третьої позиції, базованої на даних несвідків, теж визначить зіставлення. Четверта ж позиція потребує ґрунтовного аналізу. Під виразом «расуфікація німецька, która miała miejsce w kwietniu 1943 r.» (німецька пацифікація, що траплялася у квітні 1943 р.) криється злочин, який у час Другої світової війни перевершили представники польського військового підпілля на українському етнічному терені лише в с. Сагринь на Холмщині. Там вони вбили майже тисячу до сьогодні точно не облікованих безпомічних українських селян. У Молоткові ж польськими шуцманами-добровольцями за допомоги надісланих на відпочинок німецьких солдатів убито усього 618 українських мешканців села,

разом із 24 поляками-сусідами. Вживанням виразу «німецька пацифікація» В. і Є. Семашки стверджують, що їм відоме тимчасове перебування на Кременеччині невеликого тимчасового підрозділу поранених і хворих гітлерівських солдатів, перекинутих із фронту в тил для перепочинку. Зацікавлена цим місцева гітлерівська адміністрація негайно поспішила використати його для підтримки своєї головної ударної сили – розміщеної у Кременці 3-ї роти 35-го поліцейського полку в структурі Служби безпеки, сформованої з польських шуцманів-добровольців для боротьби проти українських повстанців.

Однак В. і Є. Семашки не подають повної інформації про мету і тип поведінки польських шуцманів, яких використали німецькі окупанти для залякування мирного українського населення. Оскільки це чинилося не без відома польського підпілля, природним є поставити запитання: кого воно вважало на Волині у час війни своїм головним ворогом – гітлерівців чи такі корінне українське населення, яке підтримувало Українську повстанську армію (УПА)? Для підтвердження цієї думки щодо події у Молоткові можна навести свідчення гітлерівців. Зокрема, Макса Вайнгольда (Max Weingold), командира відділення 3-ої роти 35-го поліцейського полку в структурі Служби безпеки (його командиром був капітан Еріх Фьорстер (Erich Förster), а його підрозділ мав неофіційну назву «бойова група Фьорстера»): «Гестапо повідомило командування нашої поліцейської роти про те, що в одному з населених пунктів, розміщеному на віддалі 60 кілометрів на південний схід від Кременця, знаходяться партизани, а населення цього села не виконує м'ясопоставки для німецької армії. Наша рота спільно з працівниками СД та гестапо виїхала на місце події. Після прибуття ми оточили село, а працівники СД і гестапо та командир роти з охороною поліцейських увійшли в село, однак зразу ж були обстріляні партизанами. Командир роти капітан Фьорстер наказав відкрити вогонь по селу. Зав'язався сильний бій, який точився від 12 до 15 години дня. В ході бою, коли ми увірвалися в село, командир наказав нам зігнати все його населення на площу, що й було виконано, тобто все мирне населення вигнали на площу й оточили. Один із працівників гестапо заявив, що коли їм не будуть видані партизани, котрі чинили опір німецьким окупаційним військам, то все населення буде розстріляне тут на площі. З числа радянських громадян [місцевих жителів? – І. П.], зібраних на площі, вийшли 4 особи: чоловік, жінка та 2 підлітки, котрі заявили гестапівцю, що вони є партизанами. Після цього всі четверо тут же на площі, на очах населення, були розстріляні працівниками гестапо» (Клименко, Ткачов, 2012, с. 38–39).

Наведемо також свідчення Вільгельма Альтгауза (Wilhelm Althaus), вахмайстра 3-ої роти 35-го поліцейського полку: «Приблизно 29 квітня 1943 р. 3-тя поліцейська рота, у складі якої я був, на вантажівках виїхала за 50 кілометрів від міста Кременець до села Моляйкова*. Прибувши в район їхнього перебування, рота з ходу на автомобілях увірвалася в село, спішилася, оточила село, після цього стала вести повальний обшук. Я в той час із гранатометом перебував в оточенні. Під час обшуків поліцаї нашої роти були зненацька обстріляні партизанами, один із них був убитий. Після цього командир роти капітан Фьорстер через зв'язкового

* Автор спотворює назву села – «Molajkowo» (Моляйково), у якому переховувалися радянські партизани. Вважаємо, що це йому здалося.

наказав мені з гранатометом підійти до нього. Я підійшов, ми з ним автомобілем поїхали в інший кінець села. Там нас теж обстріляли. Командир роти наказав відкрити вогонь по селу, і я зробив до 30 пострілів з гранатомета, підпалив одну хату, другу розвалив – у ній перебували партизани та мирні жителі. Коли партизани відійшли, ми стали палити село, в результаті чого воно згоріло, загинуло багато мирних жителів і партизанів. Яка саме кількість – сказати не можу, але з усіх жителів у селі залишилося приблизно 80 осіб. Худобу села Маляйково командир роти і представник СД наказали жителям села, які залишилися живими, здати німецькому зондерфюреру» (Клименко, Ткачов, 2012, с. 39–40).

З огляду на це, є підстави вважати, що під час гітлерівської окупації у селі таки знаходилися українці й поляки, які були не проти скористатися нею задля особистої кар'єри. Від самого початку становлення гітлерівського режиму на Кременеччині прагнення оунівців надати місцевій адміністрації та поліції хоч би певного, можливого за окупантського всесилля «українського вигляду», наштовхнулося на прояв міжнародного протистояння з польського боку. Власне від початку 1943 р. в окупаційній поліції залишалися лише добровольці-поляки (Галузевий державний архів СБУ у Тернопільській області, арк. 21). Саме вони під командуванням гітлерівців були надіслані у Молотків. Винищення села – наслідок їхнього старання, яке гітлерівці відзначили.

Відтак наведемо усноісторичні свідчення про українсько-польські відносини тогочасних мешканців Молоткова. Зокрема: Борух (Грабовська) Анастасія Василівна, 1933 р. н., зазначила:

«Я, Борух Анастасія Василівна, в Молоткові народилася, в Молоткові у вічну жила.

Опитувач: Хочу запитати, чи поляки в Молоткові за часу Польщі жили?

Борух: Жили. Багато. Через 2–3 хати українські була польська.

Опитувач: Як між собою жили українці й поляки?

Борух: Дуже добре. ... Всяке бувало. Але більше було доброти, ніж зла. Поляки були добрі люди, помагали нам, чим могли. ... Було так, що ми, діти, послабляли на кір. Як лікарства, треба було меду. Батько в розпачі йшов шукати. Поляк вийшов, питає: “Чого ти плачеш?”. Сказав ... Той дав цілий горщик меду, сказав: “Нехай твої діти живуть – хоч би моя пасіка без меду [на підгодівлю. – І. П.] мені най поздихає! ... Аби твої діти були здорові”».

Опитувач: ... Перейдімо до 43-го року. Історики шукають документи про те, що 29 квітня 1943 р. стався напад на село. Деякі вважають, що вчинили цей напад німецькі солдати підрозділ вермахту, який перекинули з фронту: поранених, хворих ... На поправку їх послали сюди, кинули в село. З ним разом надіслали підрозділ поліцейського полку, який складався з поляків і власовців – росіян. ... Що Ви самі особисто пам'ятаєте про цей напад на село?

Борух: Люди повставали зі сну, нічого не знаючи, що село окружили. Зробили це і німці, і поляки, які з ними були. Стали село палити, людей убивати, у вогонь живими кидати. Дітей, старих загонили у вогонь. Розстрілювали. Хто головний убивця? Їдні кажуть, що були поляки, другі – що німці, а точно – хто знає, хто те робив.

Опитувач: Твердять, що були і поляки, і німці. Разом. Така правда?

Борух: Так.

Опитувач: Ваш сусід Вальчук Назар Олексійович розкажує: чув, що Галько Брандт був серед тих, які напали на село...

Борух: ...Галько Брандт був поляк. І багато їх там було.

Опитувач: Вони сприяли, допомагали тим, які приїхали в село?

Борух: Так. Допомагали, підказували. Мацюк.

Опитувач: Вони ж знали. Хто де живе. Були жителями села.

Борух: Так. У селі жили.

Опитувач: ...Мацюк – це був українець, який мені сказали, перейшов із батьком на католика? Цілою сім'єю? Мацюк – син, історики виявили у німців служив. І не тільки перекладачем був, як дехто вважає, а мав звання офіцера гестапівського ... Нападникам таки допомагав?

Борух: Допомагати допомагав. ... А головне, що людей 617 душ вбито. І ніхто ж із них не був винен. Без вини! ... Село спалили – лишилися одні комини, церква, 6 хат, школа. ... Ото всього від села. Після війни порухували і виявили, що вбито було ще й 24 поляків, жителів села.

Опитувач: Як думаєте, чому поляки опинилися серед загиблих українців?

Борух: Бо в сутолоці не питали, чи то – поляк, чи – українець.

Опитувач: ...І поляків убили саме за те, що вважали: вони – українці?

Борух: Не перебирали.

Опитувач: ...А може, не виключено, що дехто з поляків міг знати, що готується напад на село?

Борух: Знали ті, що давали вказівку. А решта поляків що могла знати! ... Вони так само сиділи в хатах, як і ми. Й тікали разом із нами.

Опитувач: Ось що хочу запитати: чи були випадки, коли українці бігли до поляків, просилися: “Захистіть. У вас можна переховатися”?

Борух: Так було. Моя сестра просилася до поляків, щоб пустили. А вони сказали: “Не пустимо. Бо як тебе пустимо, то й нас поб'ють через тебе”. Але й їхня хата згоріла. ... Галько [про нього – див. нижче. – *I. П.*] сам не палив.

Опитувач: Але ж Волянюк мені казав, що йому відомо: Галько так, як і Ви кажете, сам не палив, а підказував, де, кого, як палити...

Борух: За нього, було кому!

Опитувач: Казав Волянюк, що Галько безпосередньо брав участь у вбивствах сусідів у своєму кутку села...

Борух: Тамечки він сусідів ненавидів. Думав: вони чули, як його сім'ю били [убили – діал.] [Це сталося раніше і, вважається, призвело до нападу на село – *I. П.*].

Опитувач: Арійського принципу відплати при вбивстві членів сім'ї арійця Галька Грандта було більш, ніж дотримано: за п'ятьох фольксдойчів – п'ятсот українців. За одного – не десять, а сто?

Борух: Так» (Інтерв'ю з Анастасією, 2022).

Розгляд подій можна також реконструювати за спогадами ще одного мешканця села – Вальчука Назара Олексійовича, 1926 р. н.:

«Я, Вальчук Назар Олексійович. Народився тут у Молоткові і у війну, в 43-му році жив тут.

Опитувач: Хочу запитати, чи крім українців поляки в Молоткові за часу Польщі жили. Чи багато їх було?

Вальчук: Осадники були. Чоловік двадцять [Тобто військові осадники, 20 сімей – *I. П.*] і місцеві, як ми їх звали – жителі-поляки.

Опитувач: А як жили українці з поляками між собою?

Вальчук: Нормально. Ми, діти, разом ходили до школи.

Опитувач: Дорослі теж між собою спілкувалися? Кумували? В гості ходили?

Вальчук: Так. Було все це.

Опитувач: Хочу запитати про 43-ій рік. Про біду, яка тоді сталася в Молоткові. То було

Вальчук: 29 квітня 1943 року.

Опитувач: Ви особисто як той день пам'ятаєте? Де Ви були?

Вальчук: Мене батько попросив, щоб я поїхав орати під гречку мамине поле. Поїхав і здивався з тими, які їхали з німцями десятьма машинами. Я перечекав, поки проїхали, переїхав через дорогу. Поїхав до свого поля. Я раз обійшов по полю плугом з кіньми. Глянув – а село горить! ... Казали люди, що тоді ніби німця забили.

Опитувач: Повстанці в ту пору в селі були?

Вальчук: Були.

Опитувач: Скільки їх могло бути?

Вальчук: Коло двадцяти.

Опитувач: І хтось із них, можливо, забив німця?

Вальчук: Так. ... І одразу вони [карателі. – *I. П.*] стали палити, вбивати.

Опитувач: Хати тоді стояли густо, щільно. Стріхи були сухими. Село загорілося швидко? ... А Ви в ту пору де були, що вчинили?

Вальчук: В полі ... Покинув коней там на полі, прибіг до сестри на хутір Ланівеччина ... До нас поприбігали ті, хто втік із села. Стали розказувати, стріляли по них...

Опитувач: Про кого вони казали, як про вбивць? Хто те все робив? Хто найбільше старався?

Вальчук: Найбільше старався Галько Брандт.

Опитувач: Він німець чи поляк?

Вальчук: Поляк, місцевий житель Молотькова.

Опитувач: Село добре знав?

Вальчук: Всіх людей у селі знав. Лютував, стріляв.

Опитувач: Чи ще хтось із поляків був його помічником тоді?

Вальчук: Казали, що Максимальський був тоді при ньому.

Опитувач: Із тими всіма вбивцями?

Вальчук: Так.

Опитувач: Отже, знищили село, вбили людей карателі. Сіли на машини, поїхали ... Ще хочу запитати, скільки людей хоч би приблизно було вбито в Молоткові тоді?

Вальчук: Шістсот всього.

Опитувач: Українців і поляків?

Вальчук: Всіх разом.

Опитувач: Люди порахували, що тоді були вбиті 24 поляків. Як думаєте? Чому так трапилось, що й поляки потрапили, коли Брандт, знаючи всіх, бив таки українців? ... Не розбиралися?

Вальчук: Так. Не розібралися ті інші.

Опитувач: А що Брандт і Максимальський їм помагали, то їхали бити саме українців?

Вальчук: Так» (Інтерв'ю з Назарієм, 2020).

Аналогічно свідчили також: Федора Лаврентіївна Воляник (Якубишин), 1920 р. н.; Іван Семенович Кравчук, 1927 р. н.; Євдокія Семенівна Антонюк, 1928 р. н.; Раїса Семенівна Сопронюк, 1928 р. н.; Ніна Онуфріївна Бабюк, 1929 р. н.; Олена Антонівна Фрумін, 1930 р. н., тогочасні мешканці Молоткова (Інтерв'ю з Іваном, 2022).

Найстаршим за віком мешканцям села, яким у невеликій кількості пощастило залишитися живими, був лядвїрт Ріхтер (ім'я не встановлено) – гітлерівський адміністратор, який приїжджав із районного центру Ланівців – найголовніший грабіжник селянських обійсть. Відзначався він до того ж винятковою зневагою до українців: не упускав нагоди вдарити українця нагайкою по спині чи кулаком в обличчя. Повстанці влаштували за ним полювання. Однак напад виявився невдалим: Ріхтер утік до Кременця. У небезпечні йому Ланівці і для підтримки його вірної команди з шуцманів-поляків окупанти спішно надіслали з Шепетівки підрозділ есесівців та козаків-власівців (вояків Російської визвольної армії). Ріхтер відважився повернутися лише згодом – із есесівською охороною у 100 осіб. Цей гітлерівський «інтернаціонал» із есесівців, поляків і росіян перебував у Ланівцях аж до лютого 1944 р., часу втечі, люто дошкуляючи українським селянам довколишніх сіл грабунком комор та облавами на повстанців – головних ворогів гітлерівських, сталінських і польських військових формацій.

Тієї пори, як стверджують тогочасні українські мешканці, після наростання сутичок між повстанцями й шуцманами-поляками з околиць до Ланівців збільшився потік польських утікачів, хоча це не було наслідком повстанського полювання за ними, як це описували деякі інформатори та підхопили В. і Є. Семашки. Щоправда, у повстанському середовищі був і такий факт: вояк підрозділу Служби безпеки Організації українських націоналістів (ОУН) і УПА Петро Швалінський, вочевидь у стані афекту, власноруч застрілив братів Івана і Василя Молінських за грабунок і вбивство поляків. Дійсно, на цю пору вислужництво поляків-шуцманів перед гітлерівським районним адміністратором – лядвїртом Ріхтером сягало такого ступеня, що на вимогу українського населення спричинило низку повстанських відплатних акцій: підпали польських загод, щоб змусити їхніх жителів, які мали добрі стосунки з окупантами, повертатися на Батьківщину. Польським мешканцям українських сіл, де вони проживали в меншості, повстанці радили не забувати про мирне сусідство попередніх років або забиратися до Ланівців під захист гітлерівців. Поляки, які розбурхували міжнародні протистояння, інколи видавали себе за філантропів. Утім, й молодих поляків скерували до Німеччини на ліквідацію дефіциту робочих рук. Тим, хто цього не хотів, пропонували вступити до утвореного ними ж місцевого поліцейського шуцманшафту.

Натомість В. і Є. Семашки вважали за доцільне обмежитися щодо трагедії Молоткова ствердженням факту «німецької пацифікації». Авторські підрахунки засвідчують, що у квітні 1943 р. було вбито 593 українці та 24 поляки. Як відомо, на цей час у 3-ій роті поліцейського полку гітлерівських підрозділів відбувся набір

польських добровольців; натомість місяць до того, за командою ОУН, поліційну службу в окупантів припинило багато українців.

Принагідно звернемося до матеріалів сучасної книжки «Історія Ланівеччини», де подано фрагмент спогаду польської мешканки Молоткова Г. Кульчицької (ім'я не встановлено): «До Зборова [сусіднього міста в Галичині, куди під час нападу втекла її сім'я. – *І. П.*] приїхав із родиною Ф. Талалай, родич Брандта [вже згаданого. – *І. П.*]. На запитання: «Як сховався, як урятувався?» відповів: «Коли нас німці оточили, я закричав: “Талалай”, а жінка кричала “Брандт”» (Кульчицька, 2011. с. 404). Чому прізвища нападників трактували німцями? Вочевидь, були знайомі їм. Власне поляк Брандт (ім'я не встановлено) на ту пору був перекладачем у Ланівецького районного ляндрівта Ріхтера. Однак, згідно зі спогадами тогочасних українських мешканців Молоткова, не таким за поведінкою, як інший поляк – Левицький (ім'я не встановлено), який, захищаючи свою сім'ю під час розправи (можливо, її прийняли за українську), зарубав сокирою кількох нападників, імовірно, німців. Брандта звали осадником – можливо, він був цивільним. Військовим осадником він бути не міг, бо у лютому 1940 р. уник депортації до Архангельської області. Депортації польського населення із західних областей України у 1940–1941 рр. уже були предметом дослідження українських істориків (Баран, 2022, с. 75–100).

Згаданий Брандт, осівши у 1920-х роках у сусідньому с. Осники, одружився з дочкою заможного селянина-українця Омелька Мацюка. Той, вочевидь, був не проти породичатися з поляком, який мав певну освіту – знав німецьку мову. І це була не одна вдала ініціатива О. Мацюка для використання польської присутності на Волині в особистих інтересах – «вбитися в люди» самому та й синові Миколі. Почав із того, що з усією сім'єю перейшов із православ'я в католицтво. У свідків на очах брничкою возив сім'ю на богослужіння до Ланівців у костел. Сам Микола з 14 років надавав послуги польським спецслужбам. Його як підлітка використовували для нелегального відвідання польських агентів у СРСР. Напевне, після розвалу Польщі у 1939 р. цим каналом зв'язку скористалася гітлерівська розвідка. Все виявилось, коли М. Мацюка піймали радянські контррозвідники. За це він був покараний засланням на Соловки, 1941 р. утік і повернувся в Україну. Перебував у Харкові, там дочекався приходу гітлерівців і прибув на Волинь, маючи чин офіцера гестапо. Тут йому, довіряючи, гітлерівці надали високий, як для місцевого українця, пост командира карального загону, дислокованого у Кременці. Приїхавши до батьків у Молотків, перед ровесниками, які залишалися звичайними селянами, хвалився, як то він, дістаючись із Харкова до Кременця, із помсти за свої тюремні поневіряння все ж таки став гітлерівським офіцером, знищив дорогою не одного комуніста. Природно, що місцева підпільна мережа ОУН сприйняла прибуття явного гітлерівського вислужника вороже. Оскільки він, як і батько, спілкувався з родичем-поляком Брандтом, який теж був на службі у гітлерівців. Напевне, вистачало конкретних причин, постало рішення сім'ю Мацюків ліквідувати. Одного вечора Брандт, повернувшись зі служби додому, довідався, що його українські тесть, теща, дружина-українка і двоє дітей убиті. Натомість М. Мацюк, який проживав окремо від батьків, залишився живим. Обурені зять – поляк, а також син – українець у чині гітлерівського офіцера поскаржилися німецькій жандармерії на вбивство родичів. Там негайно відгукнулися планом розправи, але по-своєму. Об'єктом

помсти обрали не конкретних людей Молоткова. Чи не тому, що на місці вбивства виявили документ часу Польщі, який мав би підтверджувати, що підпільником тоді був уродженець Молоткова С. Никончук (ім'я не встановлено), який на цю пору перебував у повстанцях.

Сталося так, що саме у день гітлерівського нападу на Молотків у ньому перебували два повстанські рої з сотні «Гонти» на чолі з тим же С. Никончуком. Відбувся запеклий бій, у якому всі 22 повстанці з командиром загинули. Напевне, були втрати і у гітлерівського підрозділу, що підбурило помсту поляків-шуцманів, посилених солдатами вермахту. Відтак мирних жителів села піддали нелюдській розправі (Інтерв'ю з Назарієм, 2020). За підрахунками автора, вбито 597 українців, а також 27 польських сусідів, які, вочевидь, невиразно кричали паролі «Брандт» і «Талалай», що мало принести їм захист від нападу. Винищення мирних, безпомічних і невинних українців є підстави вважати антиукраїнською акцією з використанням збройного забезпечення гітлерівських окупантів (Інтерв'ю з Іваном, 2023).

Зібраний у Молоткові перелік стверджує, що 29 квітня 1943 р. у селі загинули:

- 1) Бенедюк Федора Мефодіївна 1912 р. н.;
- 2) Березюк Яким Семенович 1900 р. н.;
- 3) Бжезінський ?;
- 4) Білюк Онисія Никифоровна 1918 р. н.;
- 5) Бобошко Агафія Оксентіївна 1870 р. н.;
- 6) Бобошко Андрій Андрійович 1872 р. н.;
- 7) Бобошко Гаврило Оксенович 1927 р. н.;
- 8) Бобошко Іван Онуфрійович 1905 р. н.;
- 9) Бобошко Лідія Онуфріївна 1941 р. н.;
- 10) Бобошко Марія Полікарпівна;
- 11) Бобошко Марія Сидорівна 1923 р. н.;
- 12) Бобошко Онуфрій Григорович 1871 р. н.;
- 13) Бобошко Параска Трохимівна 1918 р. н.;
- 14) Бобошко Платон Васильович 1912 р. н.;
- 15) Борух Варвара Петрівна 1893 р. н.;
- 16) Борух Федір Іванович 1901 р. н.;
- 17) Вальчук Михайло Гаврилович 1908 р. н.;
- 18) Вальчук Христина 1883 р. н.;
- 19) Войновський Вацлав Антонович 1902 р. н.;
- 20) Гірук Іван Демидович 1925 р. н.;
- 21) Гірук Мидора 1867 р. н.;
- 22) Гірук Микола Васильович 1927 р. н.;
- 23) Гірук Павло Степанович 1940 р. н.;
- 24) Гірук Петро Михайлович 1903 р. н.;
- 25) Гірук Савета Кіндратівна 1993 р. н.;
- 26) Гудзь Феодосія;
- 27) Гудзь Ганна 1936. р. н.;
- 28) Гудзь Петро Якович 1908 р. н.;
- 29) Гірук Тетяна Григорівна 1910 р. н.;
- 30) Гірук Афанасія Тодосівна 1938 р. н.;
- 31) Гонта Василина Іванівна 1977 р. н.;
- 32) Гірук Степан;
- 33) Гірук Федора Кіндратівна;
- 34) Гірук Анатолій 1937 р. н.;
- 35) Гірук Серафіна Юхимівна 1894 р. н.;
- 36) Гірук Андрон Микитович 1927 р. н.;
- 37) Гірук Домна Миколаївна 1913 р. н.;
- 38) Гірук Наталія Миколаївна 1939 р. н.;
- 39) Гірук Петро Миколайович 1900 р. н.;
- 40) Гуменюк Михайлина Франківна 1906 р. н.;
- 41) Гуменюк Володимир Іванович 1927 р. н.;
- 42) Гірук Іхронка Миколаївна 1900 р. н.;
- 43) Гірук Григорій Хомович 1917 р. н.;
- 44) Гірук Гаврило Григорович 1940 р. н.;
- 45) Гірук Олексій Григорович 1941 р. н.;
- 46) Грушковський Роман Іванович 1893 р. н.;
- 47) Грушковська Юзя Іванівна 1993 р. н.;
- 48) Гудковська Юстинія;
- 49) Добринська ?;
- 50) Добринський Микола;
- 51) Домбровська Ганна Іванівна 1893 р. н.;
- 52) Домбровська Ельжбета;
- 53) Домбровська Олександра Августівна 1913 р. н.;
- 54) Донець Анастасія Павлівна 1923 р. н.;
- 55) Донець Анастасія Петрівна 1927 р. н.;
- 56) Дацюк Дмитро Володимирович 1913 р. н.;
- 57) Домбровський Едуард Гнатович 1925 р. н.;
- 58) Зданевич Павло;
- 59) Зданевич Марія 1928 р. н.;
- 60) Загорський Іпатій Іванович 1889 р. н.;
- 61) Загорський Семен Іванович 1920 р. н.;
- 62) Загорський Василь Іпатович 1917 р. н.;
- 63) Загорський Іван Іпатович 1926 р. н.;
- 64) Зданевич Павло Мартинович 1888 р. н.;

65) Зданевич Марія Павлівна 1927 р. н.; 66) Зданевич Ян Вінцентійович 1911 р. н.; 67) Зданевич Станіслав (Еустахій) Вінцентійович; 68) Зданевич Розалія 1914 р. н.; 69) Зданевич Здзіслав; 70) Зданевич Анна 1918 р. н.; 71) Зданевич Лукаш 1905 р. н.; 72) Коцюба Пилип Охрімович 1883 р. н.; 73) Кошелюк Максим Маркович 1893 р. н.; 74) Крук Іван Якович 1898 р. н.; 75) Крук Дмитро Іванович 1926 р. н.; 76) Крук Павло Іванович 1932 р. н.; 77) Крук Трифон Дійович 1908 р. н.; 78) Крук Марія Трифонівна 1928 р. н.; 79) Кравчук Павло Андрійович 1925 р. н.; 80) Кравчук Марія Андріївна 1921 р. н.; 81) Крук Тихон Антонович 1904 р. н.; 82) Крук ? Антонівна 1925 р. н.; 83) Ковбасюк Филімон 1893 р. н.; 84) Кравчук Марія Тодосівна 1929 р. н.; 85) Калабура Ярон Кіндратович 1910 р. н.; 86) Калабура Фросина Яронівна 1937 р. н.; 87) Калабура Лікера Мойсеївна 1913 р. н.; 88) Кравчук Дмитро Андрійович 1923 р. н.; 89) Кравчук Текля Дмитрівна 1883 р. н.; 90) Кравчук Ігор Петрович 1937 р. н.; 91) Кравчук Харитон Петрович 1927 р. н.; 92) Кучер Марта Іванівна 1888 р. н.; 93) Крутевич Іван Павлович 1878 р. н.; 94) Кульчицька Корнелія; 95) Ковбасюк Федот Іванович 1898 р. н.; 96) Кошелюк Марина; 97) Казмірчук Микола; 98) Калабура ? Яронович; 99) Кульчицький Діонізій Іванович 1884 р. н.; 100) Крук Яків 1888 р. н.; 101) Крук Явдоха Калениківна 1893 р. н.; 102) Крук Трохим Каленикович 1908 р. н.; 103) Кравчук Мирон Романович 1879 р. н.; 104) Кравчук Юрій Семенович 1927 р. н.; 105) Крук Петро Корнійович 1886 р. н.; 106) Крутевич ?; 107) Літвіцька Розалія Іванівна 1893 р. н.; 108) Літвіцький Валентин Андрійович 1878 р. н.; 109) Літвіцький Ян Валентинович 1931 р. н.; 110) Літвіцький Рись Валентинович 1936 р. н.; 111) Лівецький Нарциз Купріянович 1883 р. н.; 112) Лівецький Станіслав Нарцизович 1920 р. н.; 113) Лівецький Дмитро Нарцизович 1930 р. н.; 114) Лірчук Христина Калениківна 1873 р. н.; 115) Лірчук Анастасія Семенівна; 116) Літвіцький Михайло Нарцизович 1927 р. н.; 117) Лірчук Антон Іванович 1878 р. н.; 118) Лірчук Ксенія 1883 р. н.; 119) Лірчук Платон Степанович 1883 р. н.; 120) Лірчук Федора Василівна 1900 р. н.; 121) Лірчук Сава; 122) Лірчук Євдокія Антонівна 1938 р. н.; 123) Лірчук Антон Іванович 1888 р. н.; 124) Лірчук Марія Федорівна 1896 р. н.; 125) Лівінський Трохим Сергійович 1920 р. н.; 126) Лівандовська Марія Володимирівна 1898 р. н.; 127) Лівандовський Едуард; 128) Лівандовська Ядвіга; 129) Лівецький Мартин; 130) Лівецький Станіслав (Еустахій) Мартинович; 131) Лисюк Филімон Давидович 1889 р. н.; 132) Лірчук Давид Гаврилович 1897 р. н.; 133) Лірчук Катерина Романівна 1867 р. н.; 134) Лірчук Володимир Семенович 1935 р. н.; 135) Лірчук Марія Семенівна 1940 р. н.; 136) Мельничук Юрій Якович 1905 р. н.; 137) Мондзелевський Іван Семенович 1903 р. н.; 138) Махлайчук Єремій 1891 р. н.; 139) Махлайчук Єфросинія Кузьмівна 1893 р. н.; 140) Махлайчук Теодозій Єфремович 1922 р. н.; 141) Мельничук Степан Денисович 1896 р. н.; 142) Мельничук Петро Семенович 1923 р. н.; 143) Мельничук Юрій; 144) Мельник Олексій Степанович 1910 р. н.; 145) Мельник Владислав 1928 р. н.; 146) Мельник Михайлина; 147) Мартинюк Павло Климович 1898 р. н.; 148) Мартинюк Тетяна; 149) Максимлюк Федора Автономівна; 150) Максимлюк Марія Гнатівна; 151) Максимлюк Василь Гнатович 1940 р. н.; 152) Мосейко Мефодій Кузьмович 1873 р. н.; 153) Мосейко Іван Мефодійович 1923 р. н.; 154) Мазур Фадей Павлович 1910 р. н.; 155) Мазур Віктор Фадейович 1932 р. н.; 156) Мазур Павло Климович 1873 р. н.; 157) Мазур Марія Тимофіївна 1900 р. н.; 158) Мельничук Василь Петрович 1924 р. н.; 159) Мусевич

Едуард 1932 р. н.; 160) Мондзелевський Кароль; 161) Максим'юк Марія Тихонівна 1937 р. н.; 162) Мазур Ярослав Васильович 1938 р. н.; 163) Мартинюк Артем Пилипович 1906 р. н.; 164) Мельник Василь Степанович 1893 р. н.; 165) Мельник Мотря Назарівна 1898 р. н.; 166) Мельник Ганна Василівна 1928 р. н.; 167) Мельник Петро Васильович 1938 р. н.; 168) Мондзелевська Філіна Миколаївна 1925 р. н.; 169) Мондзелевська Людвіга 1893 р. н.; 170) Мондзелевська Юзефа; 171) Мондзелевська Вікторія 1893 р. н.; 172) Мондзелевський Юзеф Петрович 1926 р. н.; 173) Мондзелевський Петро; 174) Мельничук Талимон Мойсейович; 175) Мельничук Павло Савович 1880 р. н.; 176) Мельничук Ксенія Павлівна 1889 р. н.; 177) Максимюк Федора Автономівна 1907 р. н.; 178) Мондзелевський Філь 1873 р. н.; 179) Мельник Павло Васильович 1937 р. н.; 180) Мельничук Сава Герасимович 1929 р. н.; 181) Мельничук Ярина Іванівна 1854 р. н.; 182) Мондзелевська Геня (Геновефа?); 183) Мельничук Максим Купріянович 1900 р. н.; 184) Музикович ? 1883 р. н.; 185) Музикович Ганна 1888 р. н.; 186) Мовчан Григорій Деметович 1928 р. н.; 187) Мартинюк Пилип Якович 1889 р. н.; 188) Мартинюк Христина; 189) Мельничук Григорій Васильович 1928 р. н.; 190) Мазур Сава Васильович 1940 р. н.; 191) Мельничук Максим Маркович 1894 р. н.; 192) Мельничук Талимон Герасимович 1897 р. н.; 193) Мосейко Степан Мефодійович 1932 р. н.; 194) Мельничук Тодоха Зотівна 1874 р. н.; 195) Мондзелевська Гелена Петрівна 1931 р. н.; 196) Мондзелевська Юстина Іванівна 1873 р. н.; 197) Мондзелевська Лівонія Мойсейівна 1908 р. н.; 198) Мельничук Лікера Мойсейівна; 199) Мельничук Наталя Павлівна; 200) Мельничук Тихон Мойсейович 1909 р. н.; 201) Мельничук Спиридон Мойсейович 1913 р. н.; 202) Мельничук Василь Петрович 1924 р. н.; 203) Місюк Олексій Іванович 1879 р. н.; 204) Місюк Домна Мар'янівна 1885 р. н.; 205) Місюк Ганна Юхимівна 1922 р. н.; 206) Місюк Віталій Васильович 1940 р. н.; 207) Місюк Василь Олексійович 1919 р. н.; 208) Мельничук Параска Антонівна 1910 р. н.; 209) Мельничук Іван Костянтинівич 1933 р. н.; 210) Мельничук Наталія Костянтинівна 1936 р. н.; 211) Мельничук Антон Михайлович; 212) Мельничук Тетяна Купріянівна 1879 р. н.; 213) Мельничук Лікерія Мілетівна 1927 р. н.; 214) Мельничук Теодозія Зотівна 1884 р. н.; 215) Мартинюк Пилип Кузьмович 1873 р. н.; 216) Мазур Марія Юхимівна 1878 р. н.; 217) Мондзелевський Роман Петрович 1924 р. н.; 218) Мондзелевська Казимира Янівна 1867 р. н.; 219) Мондзелевська Розалія Миколаївна 1923 р. н.; 220) Мондзелевська Марія Миколаївна 1926 р. н.; 221) Мондзелевська Гелена Миколаївна 1921 р. н.; 222) Мондзелевська Стефанія Петрівна 1928 р. н.; 223) Медецька Гелена 1934 р. н.; 224) Мацюк Степан Оникович (Онуфрійович?) 1927 р. н.; 225) Никончук Кузьма Юхимович 1908 р. н.; 226) Новаковський Леон Іванович 1918 р. н.; 227) Никончук Степан Юхимович 1904 р. н.; 228) Никончук Павло Степанович 1920 р. н.; 229) Новаковська Вікторія Мар'янівна 1916 р. н.; 230) Остапчук Мефодій Іванович; 231) Остапчук Катерина Павлівна 1898 р. н.; 232) Остапчук Петро Максимович 1923 р. н.; 233) Остапчук Олекса Максимович; 234) Охнівський Яків ?; 235) Потоза Гива (Георгій?) Іванович 1917 р. н.; 236) Потоза Петро Степанович 1903 р. н.; 237) Полеха Уляна Матвіївна 1908 р. н.; 238) Пальчастий Корній Пилипович 1878 р. н.; 239) Пальчаста Ксенія Оксентіївна 1902 р. н.; 240) Пальчастий ? Корнійович 1927 р. н.; 241) Пальчаста Наталія Кіндратівна 1921 р. н.; 242) Пальчастий Володимир Леонтіївич 1936 р. н.; 243) Пальчаста Ксенія Корніївна 1893 р. н.; 244) Пальчаста Устина Корніївна

1928 р. н.; 245) Пальчастий Петро Корнійович 1930 р. н.; 246) Пальчастий Андрій Іванович 1920 р. н.; 247) Пальчаста Федора Степанівна; 248) Пальчастий Володимир Іванович 1939 р. н.; 249) Пальчастий Макар Тимофійович 1893 р. н.; 250) Пальчастий Харитон Леонтійович 1920 р. н.; 251) Пальчастий Леонтій Никифорович 1898 р. н.; 252) Пальчаста Тетяна Наумівна 1897 р. н.; 253) Пальчаста Марія Онуфріївна 1917 р. н.; 254) Пальчаста Степанида; 255) Пальчаста Євдокія Павлівна 1932 р. н.; 256) Пальчастий Василь Тимофійович 1898 р. н.; 257) Пальчастий Іван Васильович 1923 р. н.; 258) Пальчаста Федора Василівна 1920 р. н.; 259) Палій Петро Якович; 260) Палій Сидір Федорович 1888 р. н.; 261) Палій Григорій Сидорович 1921 р. н.; 262) Євдокія Сидорівна 1923 р. н.; 263) Палій Степанида Яківна 1893 р. н.; 264) Палій Каленик Степанович 1878 р. н.; 265) Палій Марфа Автономівна 1880 р. н.; 266) Пальчастий Макар Тимофійович 1893 р. н.; 267) Пальчастий Андрон Андрійович 1878 р. н.; 268) Пальчастий Тихон Соломонович 1883 р. н.; 269) Пальчастий Іван Тихонович 1921 р. н.; 270) Пальчастий Микита Тихонович 1907 р. н.; 271) Пальчаста Дарія Дорофеївна 1943 р. н.; 272) Пальчаста Анастасія; 273) Палій Петро Іванович 1878 р. н.; 274) Палій Тетяна Яківна 1923 р. н.; 275) Пальчастий Антон Андрійович 1893 р. н.; 276) Пальчастий Андрій Антонович 1931 р. н.; 277) Пальчастий Федір Мойсейович 1903 р. н.; 278) Пальчастий Тихон Андрійович 1878 р. н.; 279) Процюк Микола Степанович 1920 р. н.; 280) Палій Дарія Романівна 1855 р. н.; 281) Пальчаста Марія Іванівна 1934 р. н.; 282) Пальчаста Євдокія Іванівна 1938 р. н.; 283) Пальчастий Іван Антонович 1933 р. н.; 284) Полеха Варвара Сидорівна 1878 р. н.; 285) Потоза Андрій Тарасович 1927 р. н.; 286) Полеха Сергій Данилович 1914 р. н.; 287) Поплавський Фелько (Фелікс? Филимон?) Іванович 1903 р. н.; 288) Пальчаста Марія Павлівна 1938 р. н.; 289) Полісовський Пилип Якович 1905 р. н.; 290) Пташник Арсен Костянтинович 1905 р. н.; 291) Пальчастий Тихон Денисович 1890 р. н.; 292) Пальчаста Пелагія Леонтіївна 1923 р. н.; 293) Пальчастий Петро Степанович 1935 р. н.; 294) Пальчастий Анатолій Степанович 1937 р. н.; 295) Поплавська Марія; 296) Поплавський Стах (Станіслав, Євстахій); 297) Пальчастий Андрон Васильович; 298) Рудюк Ярослав Васильович 1938 р. н.; 299) Ромашевський Іван Миколайович 1927 р. н.; 300) Рачук Данило Семенович 1904 р. н.; 301) Рачук Ярина Кузьмівна; 302) Рудюк Марія Андріївна; 303) Рачук Юрій Іванович 1890 р. н.; 304) Рачук Катерина Іванівна 1903 р. н.; 305) Рачук Галина Юріївна; 306) Рудюк Карпо Іванович 1902 р. н.; 307) Рудюк Дмитро Карпович 1930 р. н.; 308) Рудюк Мойсей Антонович 1918 р. н.; 309) Ромашевський Микола Семенович 1903 р. н.; 310) Ромашевський Яків; 311) Рудюк Назар Харитонович; 312) Рудюк Лук'ян Назарович 1901 р. н.; 313) Рачук Іван Андрійович 1898 р. н.; 314) Рачук Марія Іванівна 1940 р. н.; 315) Рачук Ірина Кузьмівна 1888 р. н.; 316) Рачук Христина Андріївна 1883 р. н.; 317) Рачук Захарій Спиридонович 1907 р. н.; 318) Рачук Антоніна Іванівна 1935 р. н.; 319) Рачук Марія Дем'янівна 1939 р. н.; 320) Рачук Петро Іванович 1922 р. н.; 321) Рачук Пелагія Левківна 1923 р. н.; 322) Рачук Іван Андрійович 1895 р. н.; 323) Рачук Катерина; 324) Рачук дитина 2 років; 325) Рудюк Еліферій (Оліферій) Григорович 1873 р. н.; 326) Рудюк Микита Семенович 1973 р. н.; 327) Рудюк Феодосія Костянтинівна 1913 р. н.; 328) Рудюк Євдоким Дементович 1913 р. н.; 329) Рудюк Євдокія Калениківна 1913 р. н.; 330) Рудюк Ганна Іванівна 1940 р. н.; 331) Рудюк Захар Каленикович 1903 р. н.; 332) Рудюк Павло Костянтинович 1894 р. н.; 333) Рудюк Павло

Зотович 1906 р. н.; 334) Рудюк Осип Каленикович 1910 р. н.; 335) Рудюк Іван Трохимович 1937 р. н.; 336) Рудюк Кузьма Іванович 1928 р. н.; 337) Рудюк Пелагія Юхимівна 1918 р. н.; 338) Рудюк Іван Зотович 1896 р. н.; 339) Рудюк Євдокія Дементіївна 1903 р. н.; 340) Рудюк Петро Іванович 1924 р. н.; 341) Рудюк Максим Дементійович 1918 р. н.; 342) Рудюк Демид Григорович 1883 р. н.; 343) Рудюк Денис Захарович 1893 р. н.; 344) Рудюк Каленик Денисович 1920 р. н.; 345) Рудюк Пелагія Купріянівна 1875 р. н.; 346) Рудюк Микита Сидорович 1880 р. н.; 347) Ромашевська Марія; 348) Ромашевський Юзеф Миколайович 1938 р. н.; 349) Ромашевська Регіна Марківна 1902 р. н.; 350) Ромашевський Броніслав Шимонович р. н.; 351) Ромашевський Петро; 352) Ромашевський Ян Броніславович 1908 р. н.; 353) Ромашевський Антон Броніславович 1913 р. н.; 354) Ромашевська Ірина Броніславівна 1930 р. н.; 355) Ромашевська Юзефа Броніславівна 1923 р. н.; 356) Ромашевська Анна Броніславівна 1929 р. н.; 357) Ромашевська Стефанія Броніславівна 1933 р. н.; 358) Ромашевський Ян Вінцентійович 1906 р. н.; 359) Рижак Василь; 360) Рижак Іван Васильович 1925 р. н.; 361) Рижак Федора Василівна 1920 р. н.; 362) Рижак Соломія; 363) Рижак – дитина; 364) Солоненко Корній Захарович 1896 р. н.; 365) Солоненко Олександра Пилипівна 1897 р. н.; 366) Саржевський Семен Фастинович (Фаустинович?) 1900 р. н.; 367) Саржевський Фастин (Фаустин?) Петрович 1868 р. н.; 368) Сагадюк Матвій Оксентович 1888 р. н.; 369) Сагадюк Анастасія Мартинівна 1931 р. н.; 370) Сагадюк Наталія Андріївна 1893 р. н.; 371) Сагадюк Андрій Мартинович 1936 р. н.; 372) Солоненко Марія Калениківна 1883 р. н.; 373) Скакун Василь Лук'янович 1903 р. н.; 374) Стадник Василь Андріянович 1932 р. н.; 375) Стадник Максим Іванович 1873 р. н.; 376) Собчук Омелян Дементійович 1908 р. н.; 377) Скакун Зот Петрович 1878 р. н.; 378) Скакун Євдокія Данилівна 1926 р. н.; 379) Сагадюк Нестор Романович 1881 р. н.; 380) Собко Анатолій Юстинович 1935 р. н.; 381) Собко Ганна Юстинівна 1939 р. н.; 382) Солоненко Кузьма Герасимович 1929 р. н.; 383) Сендецька Текля Денисівна 1893 р. н.; 384) Сендецька Параска Митрофанівна 1893 р. н.; 385) Сендецький Кузьма Спиридонович 1883 р. н.; 386) Стебельський Владислав 1878 р. н.; 387) Стебельська Людмила; 388) Стебельський Казимир Іванович 1873 р. н.; 389) Стецюк Іван 1930 р. н.; 390) Солоненко Улита Яківна 1924 р. н.; 391) Степанюк Пелагія 1863 р. н.; 392) Саржевський Осип 1873 р. н.; 393) Саржевська Раїса р. н.; 394) Сагадюк Мартин Мартинович 1935 р. н.; 395) Сагадюк Іван Матвійович 1912 р. н.; 396) Стебельська Марина Казимирівна; 397) Стебельська Франціска Казимирівна; 398) Сивак Дмитро Архипович 1928 р. н.; 399) Собко Яків Юстинович 1935 р. н.; 400) Снігур Афанасій; 401) Томашук Іван Андрійович 1895 р. н.; 402) Томашук Степанида Елиферівна 1903 р. н.; 403) Ткачук Стефанія Петрівна; 404) Ткачук Христина Климівна 1890 р. н.; 405) Тендай Вікторія Августинівна 1903 р. н.; 406) Тендай Іванна Франківна 1933 р. н.; 407) Ткачук Микола Петрович; 408) Тендецький Іван; 409) Тендецька Броніслава; 410) Тендецька Галина Іванівна; 411) Тендаль Вікта (Вікторія?) 1908 р. н.; 412) Тендаль Януша (Януш?) 1933 р. н.; 413) Тодорович Микола Франкович 1908 р. н.; 414) Тодорович Ганна 1883 р. н.; 415) Тодорович Геля (Гелена?) Миколаївна 1924 р. н.; 416) Талалай Петро 1900 р. н.; 417) Тендай Вікта (Вікторія?) Мар'янівна 1920 р. н.; 418) Талай Іван; 419) Церковнюк Яків Іванович 1910 р. н.; 420) Церковнюк Юхим Васильович 1901 р. н.; 421) Церковнюк Петро Васильович 1939 р. н.; 422) Харитина Зотівна

1908 р. н.; 423) Церковнюк Юхим Петрович 1902 р. н.; 424) Церковнюк Пелагія Іванівна 1879 р. н.; 425) Церковнюк Ярина Юхимівна 1941 р. н.; 426) Церковнюк Петро Юхимович 1939 р. н.; 427) Церковнюк Юрій Юхимович; 428) Чипіжук Сикліта (Секлета) Микитівна 1870 р. н.; 429) Чипіжук Марія; 430) Чипіжук Афанасія; 431) Чипіжук Катерина Дем'янівна 1923 р. н.; 432) Чипіжук Андрій Трохимович 1936 р. н.; 433) Чипіжук Лідія Трохимівна 1943 р. н.; 434) Чипіжук Катерина Йовівна 1914 р. н.; 435) Яків Антонович 1913 р. н.; 436) Чипіжук Григорій Гнатович 1922 р. н.; 437) Микита Тихонович 1910 р. н.; 438) Чипіжук Андрій Антонович 1928 р. н.; 439) Чипіжук Оксентій Дмитрович 1883 р. н.; 440) Чипіжук Марфа Назарівна 1888 р. н.; 441) Чипіжук Яків Павлович 1878 р. н.; 442) Чипіжук Ганна Тодосівна 1925 р. н.; 443) Чипіжук Андріан Антонович 1927 р. н.; 444) Чипіжук Марія Никифорівна 1915 р. н.; 445) Чипіжук Афанасія Афанасіївна 1938 р. н.; 446) Чипіжук Агафія Тодосівна 1926 р. н.; 447) Мартоха (Марта) Назарівна 1893 р. н.; 448) Чипіжук Наталія Панасівна 1898 р. н.; 449) Чипіжук Ганна Панасівна 1938 р. н.; 450) Чипіжук Іван Панасович 1942 р. н.; 451) Шиманський Генадій Якович 1896 р. н.; 452) Шиманська Камеліна; 453) Шиманська Філіна; 454) Шиманський Нарциз Янович 1925 р. н.; 455) Шиманська Анна; 456) Шиманська – дитина; 457) Шиманський Казимір Карлович 1907 р. н.; 458) Шиманська Антоніна; 459) Шевчик Марія Василівна 1921 р. н.; 460) Щуровська Марія Мар'янівна 1933 р. н.; 461) Щуровський Мар'ян; 462) Щуровський Нарциз Мар'янович 1923 р. н.; 463) Щуровський Фелько (Фелікс?) Мар'янович 1927 р. н.; 464) Юрковська Ядвіга; 465) Юрковська Северина; 466) Яценюк Єфросинія Іванівна; 467) Якубовська Марина; 468) Якубовська Мартоха (Марта?) Оксентіївна; 469) Якубовська Мотря Дем'янівна 1913 р. н.; 470) Якубовська Ганна Гаврилівна 1935 р. н.; 471) Якубовська Галина Гаврилівна 1941 р. н.; 472) Антонюк Марія Василівна 1894 р. н.; 473) Антонюк Іван Барткович (Варфоломійович?) 1903 р. н.; 474) Баб'юк Герасим Тимофійович 1881 р. н.; 475) Баб'юк Іван Онуфрійович 1897 р. н.; 476) Бенедюк Дмитро Олексійович 1896 р. н.; 477) Баб'юк Олександра Петрівна 1916 р. н.; 478) Баб'юк Володимир Панасович 1936 р. н.; 479) Бенедюк Феодосій Степанович 1906 р. н.; 480) Блозва Каленик Гаврилович 1896 р. н.; 481) Бенедюк Улян Андрійович 1897 р. н.; 482) Бенедюк Андрій Улянович 1927 р. н.; 483) Баб'юк Онуфрій Тимофійович 1864 р. н.; 484) Букевич Антон Якимович 1892 р. н.; 485) Ващук Никанор Осипович 1917 р. н.; 486) Дацюк Кузьма Васильович 1899 р. н.; 487) Дацюк Осип Ілліч 1882 р. н.; 488) Дацюк Микола Осипович 1908 р. н.; 489) Дацюк Федір Андрійович 1876 р. н.; 490) Дацюк Талимон Купріянович 1879 р. н.; 491) Дацюк Гестинія (Епістимія?) Гаврилівна 1887 р. н.; 492) Дацюк Василь Талимонович 1934 р. н.; 493) Зиско Онуфрій Васильович 1894 р. н.; 494) Кравчук Василь Степанович 1871 р. н.; 495) Кравчук Марфа Іванівна 1873 р. н.; 496) Кравчук Катерина Осипівна 1930 р. н.; 497) Козак Пилип Васильович 1908 р. н.; 498) Козак Ксенія Степанівна 1910 р. н.; 499) Козак Марія Пилипівна 1932 р. н.; 500) Козак Василь Пилипович 1935 р. н.; 501) Ковальчук Яків Іванович 1897 р. н.; 502) Ковальчук Марія Калениківна 1900 р. н.; 503) Ковальчук Надія Яківна 1932 р. н.; 504) Книжний Федір Степанович 1901 р. н.; 505) Книжний Марко Степанович 1893 р. н.; 506) Кухарук Антон Хтодонович (Федонович?) 1892 р. н.; 507) Кравчук Хома Павлович 1905 р. н.; 508) Кравчук Василь Хомович 1934 р. н.; 509) Кравчук Микола Миронович 1914 р. н.; 510) Кравчук Марія

Вахтонівна (Вахтангівна?) 1916 р. н.; 511) Кравчук Люся Миколаївна 1936 р. н.; 512) Лахманюк Кузьма Андрійович 1897 р. н.; 513) Лахманюк Варфоломій Сидорович 1874 р. н.; 514) Лахманюк Віра Прокопівна 1921 р. н.; 515) Лахманюк Надія Василівна 1932 р. н.; 516) Лахманюк Мусій Гнатович 1918 р. н.; 517) Мельничук Кіндрат Степанович 1872 р. н.; 518) Пилипчук Антон Степанович 1884 р. н.; 519) Підлісковий Пилип Якович 1905 р. н.; 520) Романчук Петро Лаврінович 1924 р. н.; 521) Рижак Гнат Барткович (Варфоломійович?) 1903 р. н.; 522) Сопронюк Данило Устинович 1874 р. н.; 523) Сопронюк Григорій Данилович 1922 р. н.; 524) Сівчук Семен Михайлович 1923 р. н.; 525) Сівчук Василь Михайлович 1932 р. н.; 526) Сівчук Карпо Фадейович 1898 р. н.; 527) Сопронюк Яким Федорович 1874 р. н.; 528) Собчук Ганна Сидорівна 1921 р. н.; 529) Сопронюк Федір Лаврінович 1902 р. н.; 530) Сопронюк Ганна Гаврилівна 1901 р. н.; 531) Сопронюк Ганна Федорівна 1934 р. н.; 532) Сівчук Григорій Павлович 1874 р. н.; 533) Собчук Архип Митрофанович 1896 р. н.; 534) Собчук Ганна Олексіївна 1922 р. н.; 535) Сопронюк Олександр Силевич 1920 р. н.; 536) Сівчук Олександр Власович 1883 р. н.; 537) Собчук Степан Васильович 1881 р. н.; 538) Собчук Ганна Потапівна 1884 р. н.; 539) Сопронюк Марія Павлівна 1931 р. н.; 540) Саганюк Іван Матвійович 1909 р. н.; 541) Чорний Юхим Григорович 1927 р. н.; 542) Шевчук Тимофій Васильович 1896 р. н.; 543) Шевчук Пилип Єфремович 1923 р. н.; 544) Шевчук Бартко (Варфоломій) Кіндратович 1881 р. н.; 545) Шевчук Василь Барткович (Варфоломійович) р. н.; 546) Шевчук Василь Кіндратович р. н.; 547) Шостак Ксенія Василівна 1914 р. н.; 548) Шостак Володимир Юхимович 1935 р. н. (Інтерв'ю з Іваном, 2023; Інтерв'ю з Раїсою, 2023).

Перелік мешканців Молоткова, яких 29 квітня 1943 р. спалено в кузні: 1) Кощюба Пилип Охримович 1883 р. н.; 2) Мартинюк Артем Пилипович 1885 р. н.; 3) Палій Сидір Федорович 1888 р. н.; 4) Рудюк Микита Сидорович 1876 р. н.; 5) Пальчастий Микита Тихонович 1913 р. н.; 6) Мельничук Спиридон Мойсейович 1913 р. н.; 7) Загорський Іпатій Іванович 1883 р. н.; 8) Загорський Іван Іпатійович 1920 р. н.; 9) Загорський Семен Іпатійович 1920 р. н.; 10) Лірчук Давид Гаврилович 1897 р. н.; 11) Собчук Омелян Дементійович 1908 р. н.; 12) Потога Гива (Георгій?) Дементійович 1915 р. н.; 13) Чипіжук Андрон Антонович 1927 р. н.; 14) Лівінський Трохим Сергійович 1920 р. н.; 15) Рудюк Лук'ян Назарович; 16) Рачук Данило Семенович 1904 р. н. (Інтерв'ю з Федорою, 2023; Інтерв'ю з Оленою, 2023). Загалом, у переліку, складеному працівниками Молотківської сільської ради та місцевого музею, у трагедії загинуло 610 (613?) осіб, із них українців – 586, поляків – 24(27) (Інтерв'ю з Ніною, 2023; Інтерв'ю з Євдокією, 2023).

Ганебним треба вважати твердження авторів радянської доби про те, ніби під час шуцмансько-гітлерівської розправи два підрозділи УПА перебували поряд із селом і у винищення села не втручалися. Вартувало також би дослідити поведінку радянських партизанів, зокрема в безлюдній на ту пору колишній колонії польських військових осадників Орлине Гніздо. Вважаю, що партизанським командирам бажаним було загострення протистояння між українським населенням із його Повстанською армією по один бік та гітлерівцями – по інший. До слова, те саме передбачалося і в планах Армії Крайової на Волині. Польське підпілля мало свою агентуру серед шуцманів-поляків, які здійснили насильство над цивільним населенням Молоткова.

З огляду на це, не погоджуюся із думкою В. і Є. Семашків про те, що «після німецької пацифікації більшість польського населення залишила село» (Siemaszko, 2000, s. 414). Насправді, ж обидва народи як жили по сусідству разом, так і гинули у воєнну добу одночасно. Серед убитих 29 квітня 1943 р. українців згодом встановлено представників польських родин Романовських (10 осіб) і Зданевичів (11 осіб). Однак серед названих у переліку немає двох осіб із родини Рипневських (Siemaszko, 2000, s. 414). Поляки, яким пощастило врятуватися, негайно подалися до Ланівців, де перебивалися в опустілих єврейських хатах; лише згодом повернулись до рідних домівок. Інформатори, а за ними вказані автори очевидно шукали фактів недоброзичливості українців, насамперед повстанців, щодо поляків, які ще залишалися. Це призвело до переслідувань польських утікачів під час наближення фронту на початку 1944 р. Вочевидь, автори мали б не забувати про добровільну участь поляків-шуцманів у винищенні сотень українців Молоткова. Однак нині неможливо встановити кількість загиблих від рук поляків-шуцманів, а також від зброї солдат Вермахту. Однак очевидним є те, що поляки-шуцмани виконували наказ, свідомо не подавшись у ліс, як це зробили поліцаї-українці. Не трапився б гітлерівський підрозділ – справилися б із злочинними діями самі. Прямой вказівки командування Армії Крайової не бруднити руки кров'ю братів-слов'ян не було. Протягом 1938–1944 рр., у час загострення міжнаціонального протистояння підрозділ поляків-шуцманів (третя рота 35-го поліцейського полку) вбив у селі 610 (613?) осіб, зокрема у сутичці з відділом УПА – 22 повстанці, а також знищив 588 (591) цивільних жителів, зокрема 564 українці, та під час нападу 24(27) сусідів-поляків. Щоправда, уже згадані В. та Є. Семашки подають інформацію лише про 19 загиблих поляків (Siemaszko, 2000, s. 414).

Насамкінець відзначу: від перших післявоєнних літ, коли Молотків становив майже суцільне пожарище з менше ніж сотнею жителів, місцева влада вживала належних заходів для пошанування села-кладовища. У новоспоруджених будівлях знайдено місце для експонатів і документів про жорстокість винищення, розпочато складання переліку загиблих та впорядкування могил. У селі споруджено пам'ятник загиблим. На теперішній час надруковано книжки, у яких зроблено спробу відновити пам'ять про загиблих односельців. Ці та інші спогади (загалом 1 407), записані у Волинській, Рівненській та Тернопільській областях, нині оцифрував Волинський краєзнавчий музей. Сподіваюся, що вони будуть опубліковані 2024 р. на кількох сайтах. Матеріали статті ще раз підтверджують складність та багатомірність українсько-польського етнополітичного протистояння на Волині у середині ХХ ст., провокативний вплив на нього німецько-нацистського і радянсько-російського чинників.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Баран, В., Сорока, Ю., Токарський, В. (2022). *Сталінські репресії на західних землях України в 1939–1953*. Львів.

ГДА СБУ: Галузевий державний архів Служби безпеки України у Тернопільській області, спр. 5249, арк. 21.

- Інтерв'ю з Антонюк Євдокією, 1928 р. н., записане в с. Молотків, Кременецький р-н, Тернопільська обл. 2022 р. Інтерв'юєр І. Пушук. *Архів автора*.
- Інтерв'ю з Бабюк Ніною, 1929 р. н., записане в с. Молотків, Кременецький р-н, Тернопільська обл. 2022 р. Інтерв'юєр І. Пушук. *Архів автора*.
- Інтерв'ю з Борух (Грабовською) Анастасією, 1933 р. н., записане в с. Молотків, Кременецький р-н, Тернопільська обл. 2022 р. Інтерв'юєр І. Пушук. *Архів автора*.
- Інтерв'ю з Вальчуком Назаром, 1926 р. н., записане в с. Молотків, Кременецький р-н, Тернопільська обл. 2022 р. Інтерв'юєр І. Пушук. *Архів автора*.
- Інтерв'ю з Воляник (Якубишин) Федорою, 1920 р. н., записане в с. Молотків, Кременецький р-н, Тернопільська обл. 2022 р. Інтерв'юєр І. Пушук. *Архів автора*.
- Інтерв'ю з Кравчуком Іваном, 1927 р. н., записане в с. Молотків, Кременецький р-н, Тернопільська обл. 2022 р. Інтерв'юєр І. Пушук. *Архів автора*.
- Інтерв'ю з Сопронюк Раїсою, 1928 р. н., записане в с. Молотків, Кременецький р-н, Тернопільська обл. 2022 р. Інтерв'юєр І. Пушук. *Архів автора*.
- Інтерв'ю з Фрумін Оленою, 1930 р. н., записане в с. Молотків, Кременецький р-н, Тернопільська обл. 2022 р. Інтерв'юєр І. Пушук. *Архів автора*.
- Клименко, О., Ткачов, С. (2012). *Українці в поліції в Рейхскомісаріаті 1941–1944 рр. (Південна Волинь)*. Харків.
- Кульчицька, С. (2011). *Історія Ланівеччини*. Тернопіль.
- Пушук, І. (2022). Усноісторичний аспект дослідження трагедії українсько-польського протистояння 1938–1944 років на українському Північному Заході: підсумок. *Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*, 15, 214–225.
- Siemaszko W., Siemaszko E. (2000). *Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945*. Warszawa.

REFERENCES

- Baran, V., Soroka, Yu., & Tokarskyi, V. (2022). *Stalinski represii na zakhidnykh zemliakh Ukrainy v 1939–1953*. Lviv (in Ukrainian).
- Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy u Ternopilskii oblasti, spr. 5249, ark. 21 (in Ukrainian).
- Interviu z Antoniuk Yevdokiieiu, 1928 r. n., zapysane v s. Molotkiv, Kremenetskyi r-n, Ternopilska obl. 2022 r. Interviuer I. Pushchuk. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).
- Interviu z Babiuk Ninouiu, 1929 r. n., zapysane v s. Molotkiv, Kremenetskyi r-n, Ternopilska obl. 2022 r. Interviuer I. Pushchuk. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).
- Interviu z Borukh (Hrabovskoiu) Anastasiieiu, 1933 r. n., zapysane v s. Molotkiv, Kremenetskyi r-n, Ternopilska obl. 2022 r. Interviuer I. Pushchuk. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).
- Interviu z Valchukom Nazarom, 1926 r. n., zapysane v s. Molotkiv, Kremenetskyi r-n, Ternopilska obl. 2022 r. Interviuer I. Pushchuk. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu z Volianyuk (Iakubyshyn) Fedoroiu, 1920 r. n., zapysane v s. Molotkiv, Kremenetskyi r-n, Ternopilska obl. 2022 r. Interviuer I. Pushchuk. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu z Kravchukom Ivanom, 1927 r. n., zapysane v s. Molotkiv, Kremenetskyi r-n, Ternopilska obl. 2022 r. Interviuer I. Pushchuk. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu z Soproniuk Raisoiu, 1928 r. n., zapysane v s. Molotkiv, Kremenetskyi r-n, Ternopilska obl. 2022 r. Interviuer I. Pushchuk. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu z Frumin Olenoiu, 1930 r. n., zapysane v s. Molotkiv, Kremenetskyi r-n, Ternopilska obl. 2022 r. Interviuer I. Pushchuk. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Klymenko, O., Tkachov, S. (2012). *Ukrainci v politsii v Reikhskomisariati 1941–1944 rr. (Pivdenna Volyn)*. Kharkiv (in Ukrainian).

Kulchytska, S. (2011). *Istoriia Lanivechchyny*. Ternopil (in Ukrainian).

Pushchuk, I. (2022). Usnoistorychnyi aspekt doslidzhennia trahedii ukrainsko-polskoho protystoiannia 1938–1944 rokiv na ukrainskomu Pivnichnomu Zakhodi: pidsumok. *Ukraina–Polshcha: istorychna spadshchyna i suspilna svidomist*, 15, 214–225 (in Ukrainian).

Siemaszko W., Siemaszko E. (2000). *Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945*. Warszawa (in Polish).

Ivan PUSCHUK

PhD (History)

Member of the National Union of Local Historians of Ukraine

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8091-8094>

e-mail: ipus@i.ua

THE TRAGEDY OF THE VILLAGE OF MOLOTKIV (SOUTHERN VOLYNH) DURING WORLD WAR II: ORAL HISTORICAL TESTIMONY

The features of Ukrainian-Polish interethnic relations during the Second World War are analyzed on the basis of oral history, that carried out among the population of Volyn during the period of independence; it is clarified the scale of civilian casualties; it is highlighted the Nazi and Soviet factors that incited ethnic hatred among Volynians.

The use of the method of oral history made it possible to identify in the territory of Volhynia, in particular in the village of Molotkov, the real number of inhabitants who died during the armed actions of the Nazis with the participation of the Poles-Schutzmanns in the summer of 1943 (auxiliary police units created by the German occupation administration). It is submitted testimony of participants and eyewitnesses of the Second World War in Molotkov. Their statements and reflections are used in writing the article. It has been proven that the largest number of civilian Ukrainians in Volhynia died in this village during the Second World War.

Keywords: Volhynia, World War II, Soviet partisans, police, occupation, Poles Ukrainians, cohabitation, means of oral history.